ARCHEOLOGINIAI TYRINĖJIMAI TELŠIUOSE, TURGAUS AIKŠTĖJE NR. 23

Dalia KARALIENĖ, Laimutė VALATKIENĖ

2002 m. rugpjūčio 13 – rugsėjo 30 d. ŽMA archeologinė grupė atliko tyrinėjimus Telšių senamiestyje, sklype Turgaus aikštė Nr. 23 (77 pav.). Tirta Turgaus aikštės Š pakraštyje, esančio skvero vietoje, šalia buvusio kino teatro „Džiugas".

UAB „Vilniaus prekybos nekilnojamas turtas" įsigijus minėtąjį buvusio kino teatro

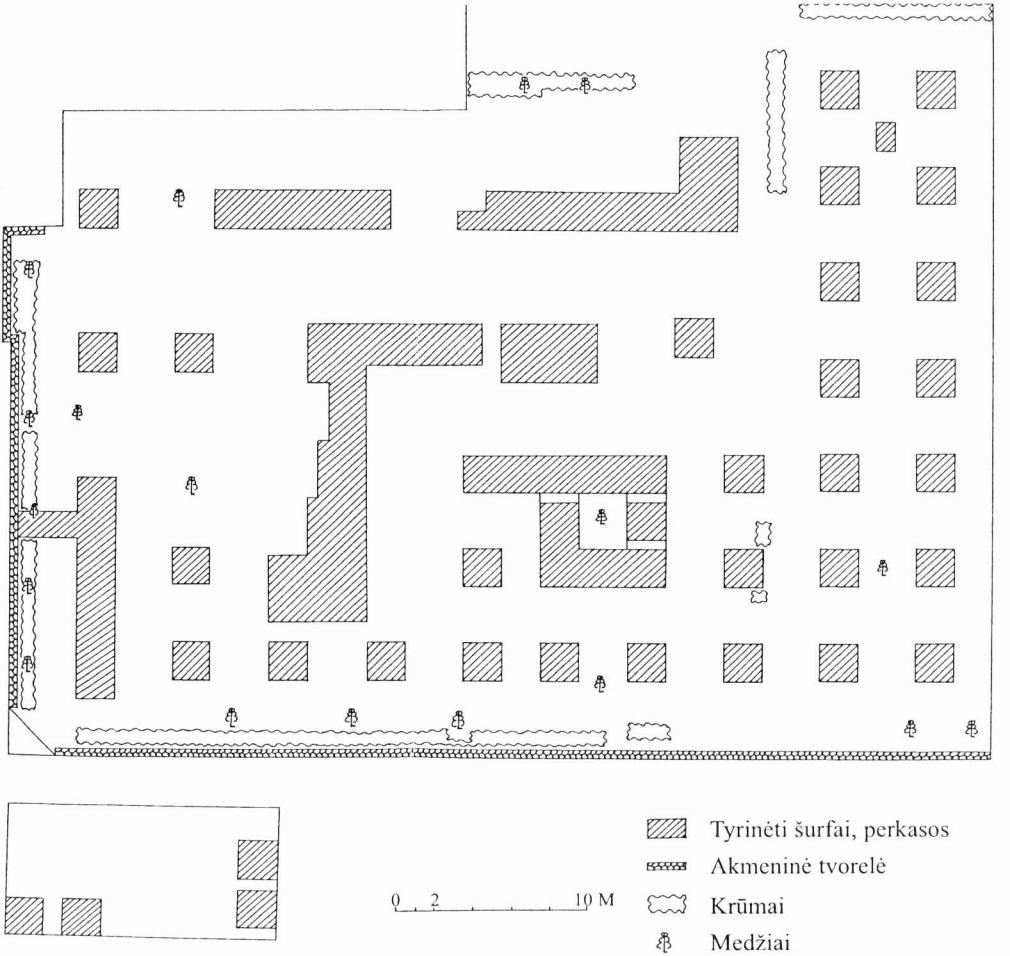

77 pav. Tyrinėto sklypo šurfų, perkasų situacinis planas. *D. Lukšienės brėž.*
Fig. 77. Situational plan of the test pits and trenches of the area explored.

pastatą, sklype planuota pastatyti prekybos centrą ir turizmo informavimo centrą. Archeologinių tyrinėjimų darbus užsakė UAB „Optimali investicija". Žemės kasimo darbus vien rankiniu būdu atliko AB „Telšių statyba" darbininkai.

Atsižvelgiant į turimas istorines žinias ir 1982–1983 m. Klaipėdos KPI archeologų grupės atliktus Telšių miesto centrinės dalies žvalgomuosius archeologinius tyrinėjimus, galima teigti, jog miesto užuomazgos siejamos su dviem branduoliais (gyvenvietėmis V ir R) – Insulos kalno R papėde iki Telšės upelio ir Turgaus aikštės R pakraščiu su Vilniaus kalneliu bei P Masčio ežero šlaitu. Minėtųjų vietų archeologinių tyrimų radiniai daugiausia datuojami XV–XVI a.

1994 m. ŽMA archeologės D. Karalienė ir L. Valatkienė atliko sklypo, esančio Telšių senamiestyje, Turgaus aikštėje Nr. 22, archeologinius tyrinėjimus. Tirtas sklypas buvo senamiesčio R gyvenvietės centrinėje dalyje. Šioje vietoje jau XV a. stovėjęs valstybinis dvaras, vėliau, 1536 m., ant kalvos buvo pastatyta parapinė bažnyčia, klebonija.

1994 m. ištirtas 84 m^2 plotas. Tiriant minėtąjį sklypą buvo rasta 1600 vienetų radinių, kurie datuojami XIV–XX a. Gausiausią radinių dalį sudarė keramika: puodų, indų, koklių šukės.

Turgaus aikštės teritorija ir jos aplinka – viena iš seniausių Telšių senamiesčio vietų. Architektas A. Miškinis, rašydamas apie Telšius, teigia, kad XVI a. Telšių valsčiaus žemės buvo išmatuotos valakais. Jo nuomone, buvo išmatuota ir 3x3 virvių (140x140 m) dydžio Turgaus aikštė, kuri iki XVI a. pabaigos buvusi užstatyta. Tačiau archeologas J. Genys šiuo teiginiu abejoja, remdamasis ankstesnių archeologinių žvalgymų metu aptikta medžiaga. Dabartinės pailgos Turgaus aikštės Š pakraštyje buvo aptikti XVII–XVIII a. kultūriniai sluoksniai. Neužstatytame plote formavosi plačios gatvės tipo aikštė, nusitęsusi nuo pirmosios gyvenvietės prie Telšės upelio iki antrosios gyvenvietės. Kvadratine Turgaus aikštės forma J. Genys abejoja, remdamasis ir XVIII a. pabaigos bei XIX a. miesto planais, kuriuose matyti pailga Turgaus aikštė, iš dviejų pusių apsupta pastatų. (J. Genys, Telšių raida iki XVIII amžiaus pabaigos, *Telšiai*, V., 1994, p. 29).

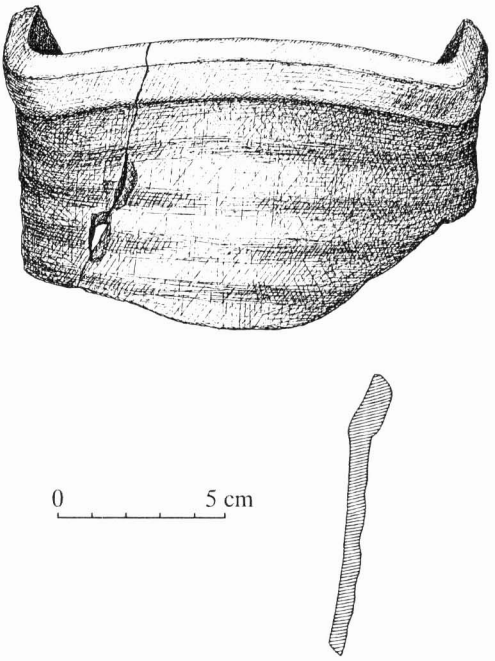

78 pav. Puodyninio koklio fragmentas. *D. Lukšienės pieš.*
Fig. 78. Fragment of pot tile.

Tiriamo sklypo teritorija, kuri P pusėje ribojosi su buvusia turgaviete, jau XIX a. buvo užstatyta mediniais namais. (1870, 1877 m. Telšių miesto planai, *ŽMA*, GEK – 14.134 a; 14.135). Sinagogos, Iždinės, Lais-

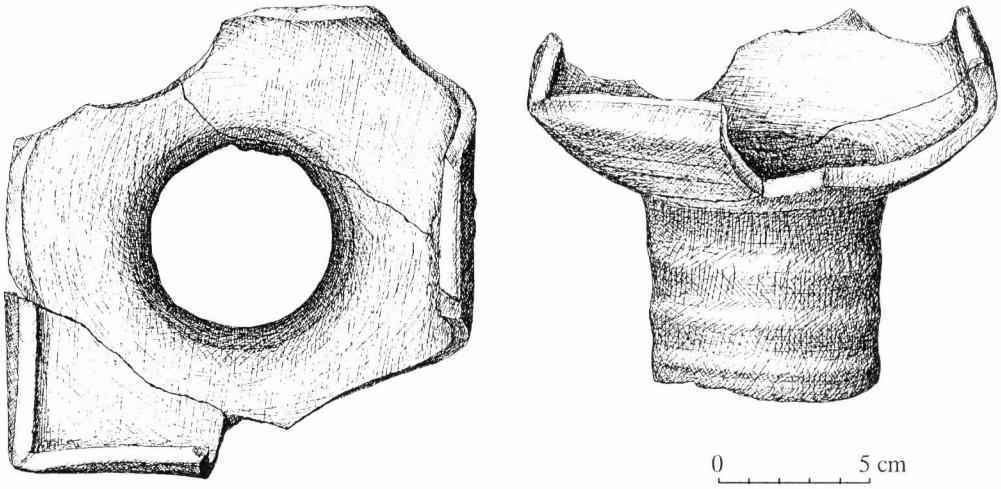

79 pav. Vazoninis koklis. *D. Lukšienės pieš.*
Fig. 79. Flowerpot tile.

vės, Daukanto g. ir Turgaus aikštės aplinkoje – visame kvartale XIX a. gyveno vien žydų tautybės gyventojai. Ši vieta buvo tapusi žydų religiniu, švietėjišku ir prekybiniu centru. Kvartalo gilumoje, beveik pačiame jo centre, toliau į Š nuo buvusios turgavietės stovėjo du mediniai ir vienas mūrinis sinagogų pastatai. Minėtuose XIX a. miesto planuose visi trys pastatai vadinami bendru vardu – „sinagogos". 1908 m. gaisras nusiaubė didžiąją dalį Telšių miesto, Turgaus aikštę ir jos aplinką, taip pat ir sinagogas. Po šio gaisro užstatymas tyrinėto sklypo vietoje tapo kompaktiškesnis, pastatyta ne tik medinių, bet ir mūrinių pastatų. Teritorijoje stovėję pastatai buvo sudeginti, sugriauti Antrojo pasaulinio karo pradžioje. Vėliau buvusios turgavietės plotas išsiplėtė į Š pusę. 1952–1953 m. teritorija buvo tvarkoma – lyginami griuvėsiai. 1956 m. miesto turgus Turgaus aikštėje buvo panaikintas, įkurtas Sedos g. ir jau 1957 m. čia buvo įrengtas skveras ir bulvaras, pavadinti Tarybų aikšte. 1959 m. šios teritorijos Š pakraštyje pastatytas kino teatras „Džiugas". Vėliau (1971 m.) buvo pravestos naujos apšvietimo ir gamtinių dujų (1977 m.) linijos.

2002 m. atliekant archeologinius tyrinėjimus sklype buvo ištirtas bendras 356 m^2 plotas: iškasti 36 (2x2 m dydžio) šurfai ir 8 perkasos, kurių gylis siekė nuo 0,30 iki 3 m.

Aptikta keletas buvusių XIX–XX a. statinių liekanų – gyvenamųjų namų pamatų, ūkinių pastatų liekanų, kurių dauguma suniokota gaisrų. Tiriamoje senamiesčio teritorijoje rasta keletas XIX–XX a. pradžios medinių konstrukcijų latakų (lietaus vandeniui bei kitoms nuotėkoms). Jie atidengti 0,50–2,9 m gylyje. Tuo laiku žemės paviršius buvęs nelygus – nutiesti nuotėkų latakai P–Š kryptimi leidosi į nuokalnę. Rasta XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės grindinių fragmentų. Ne vienoje tiriamo sklypo vietoje buvo aptinkami netvarkingai sumesti akmenys, matyt, naudoti drėgnoms vietoms sausinti.

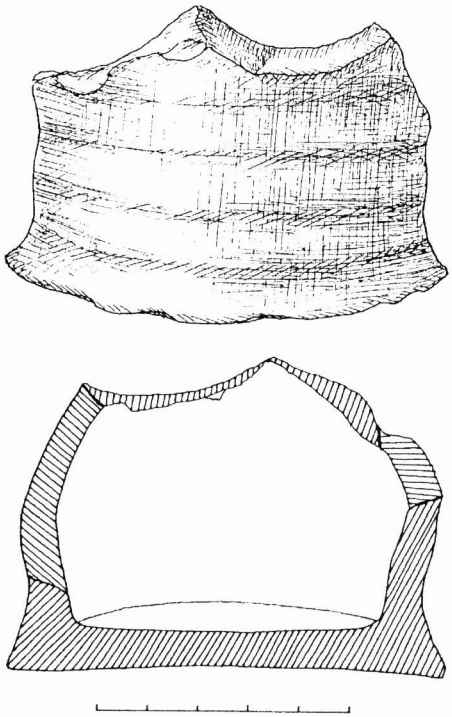

80 pav. Vazoninio koklio dugnelis. *D. Lukšienės pieš.*
Fig. 80. Bottoms of flowerpot tile.

Dalis akmenų bei plytgalių šiam tikslui panaudoti ir iš anksčiau sudegusių pastatų. Drėgnesnėse vietose žemė dar buvo sausinta skiedromis ir lentgaliais.

Kultūriniai žemės sluoksniai vietomis smarkiai suardyti, sumaišyti buvusių statybų (XIX–XX a. pirmosios pusės), gaisrų ir karo metu, pokario ir vėlesniais metais atliekant tvarkymus (fiksuoti žemių užpylimai bei užstumdymai) ir tiesiant įvairias komunikacijas bei statant naujus pastatus.

Rasta daiktinė medžiaga datuojama XVI–XX a. Radiniai – buities ir amatų reikmenys, darbo įrankių fragmentai, sudegusių pastatų detalės, porceliano ir stiklo indų liekanos. Didžiausią radinių dalį sudaro keramika: puodų, indų, koklių šukės. Ypač daug rasta XVI–XVII a. puodyninių, vazoninių koklių fragmentų. Rasti puodyniniai kokliai neglazūruoti, kvadratine anga, kampai kiek suapvalinti (78 pav.). Vazoniniai kokliai (79–80 pav.) glazūruoti vidinėje pusėje žalia glazūra, apskritu kakleliu, viršaus anga išplatinta, kvadratinė.

Be to, nemažai surinkta ir XX a. pradžios bei tarpukario metų buities indų, tarp jų stiklinių butelių, molinių dubenėlių, puodynių fragmentų.

Tyrinėtos vietos archeologinė medžiaga labai gausi ir reikšminga Telšių miesto istorijai.

ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS IN THE TURGAUS SQUARE 23 IN TELŠIAI

In 2002 the ŽMA carried out the explorations in the Turgaus square 23. The area of 356 m^2 was explored. There were detected finds dated to the 16th–18th centuries found as well as remains of buildings, wooden sewerage system and stone cobbles dated to the 19th–20th centuries. Most of the finds were pots and tiles dated to the 16th–18th centuries. Also a lot of tools and household – and handicraft-appliances dated to the 16th–20th centuries were detected.